

K OTÁZKE VPLYVU SOCIÁLNYCH PRÁV NA KVALITU ŽIVOTA

EVA SMOLKOVÁ, Filozofický ústav SAV, v. v. i., Bratislava, Slovenská republika

SMOLKOVÁ, E.: On the Impact of Social Rights on Quality of Life
FILOZOFIA, 78, 2023, No 5, pp. 380 – 394

Questions of happiness or well-being are traditional philosophical themes. These are nowadays covered by the issue of quality of life. Although this is a term whose interpretations vary, the terms well-being, happy or fulfilling life are used. The issue is interdisciplinary and resonates across disciplines, including philosophy. Quality of life is a topic that is approached from different perspectives and from different points of view. In this study, we will focus on the philosophical aspects of quality of life issues that are related to human rights, especially social rights, and examine those aspects that are central to quality of life issues, particularly in the context of the operation of ethical normative criteria related to social rights and their bearing on quality-of-life concerns. The aim of the study is thus to look for the intersection between the individual and the social to highlight that it is social rights that have had and continue to have the most significant impact on quality of life. They are a tool to ensure the basic necessities of life but also the ideas of equality and justice. They are an essential prerequisite for personal development since they create objective possibilities for seizing opportunities and those qualitative indicators that make it possible, in the long term, to live a fulfilling life.

Keywords: Quality of life – Social rights – Happiness – Well-being – Fulfilling life

Úvod

Otázky šťastia či blaha sú tradičnými filozofickými témami. Tie v súčasnosti zastrešuje problematika kvality života. Ide o pojem, ktorého výklady sa rôznia, používajú sa prívlastky dobrý, šťastný, spokojný či úspešný život, ale všetky je možné vzťahovať k otázkam života a spôsobu jeho prežívania. V posledných rokoch sa najčastejšie používa pojem plnohodnotný život. Kvalita života je témou, ku ktorej sa pristupuje z rôznych zorných uhlov nazerania a z rôznych hľadísk. Ak sa sústredíme na filozofické aspekty problematiky kvality života, ktoré súvisia s ľudskoprávnou problematikou, budeme predpokladať, že sú to práve ľudské práva, hlavne práva sociálne, ktoré sú pre problematiku kvality života kľúčové, najmä v kontexte fungovania etických a právnych normatívnych kritérií, ktoré súvisia so sociálnymi právami a ich vplyvom na kvalitu života. Naším cieľom je upozorniť na to, že práve sociálne práva mali a majú najvýznamnejší vplyv na kvalitu života, samozrejme to platí len tam, kde sú aj

implementované. Sú nástrojom na zabezpečenie základných životných potrieb, ale, keďže ich organickou súčasťou sú princípy rovnosti a spravodlivosti, vytvárajú aj ďalšie predpoklady, ktoré umožňujú osobnostný rozvoj a ovplyvňujú tie spoločenské faktory, ktoré sú východiskom pre ďalšie možnosti a zároveň sú predpokladom pre využívanie príležitostí a zlepšovanie tých kvalitatívnych ukazovateľov, ktoré umožňujú, z dlhodobého hľadiska, prežívať plnohodnotný život. Problematika kvality života je interdisciplinárna a rezonuje v rôznych vedných disciplínach, vrátane filozofie, v psychológii, politológii, sociológii, ekonómii, medicíne, farmakológii a v posledných rokoch aj v technologických vedných disciplínach.

Vzťahovanie sa kvality života k ľudským právam je právna a morálna tematika a týka sa najmä tých ľudských práv, ktoré boli prijaté v rámci *Všeobecnej deklarácie ľudských práv*. V článku 25 uvedenej deklarácie sa píše, že „každý má právo na životnú úroveň zabezpečujúcu jemu a jeho rodine zdravie a blahobyt vrátane potravy, šatstva, bývania, lekárskej starostlivosti a nevyhnutných sociálnych opatrení“.¹ Právo na zabezpečenie v starobe, chorobe, v nezamestnanosti a sociálna ochrana detí patrí k týmto právam, ktoré sa zavádzali do právnych systémov jednotlivých krajín po roku 1948.

Naším zámerom je sústrediť sa na tematiku tak, ako rezonuje v súčasnej sociálnej filozofii a etike predovšetkým preto, že prebieha intenzívna diskusia o tom, či a do akej miery by sa mali ľudské práva špecifikovať ako normatívne kritériá, ako by mali byť implementované a prečo nejednotné kritériá implementácie. Prijatie ľudských práv do legislatívy však automaticky neznamená, že sú aj vymožitelné, preto je problémom aj presadzovanie vymožitelnosti ľudských práv. Otázka, či je možné formulovať nové práva, ktoré by sa týkali všetkých ľudí alebo nie, ako sa majú ďalej vyvíjať, a či sa v budúcnosti budú ľudské práva týkať aj ľudí, ktorí budú technologicky či geneticky modifikovaní, je nesmierne aktuálna. Tém na diskusiu v kontexte ľudských práv je veľmi veľa a presahujú rozsah jednej štúdie, preto sa v tomto príspevku sústredíme na sociálne práva ako na tematiku, ktorá má v kontexte kvality života veľký význam.

Fungovanie normatívnych kritérií v právnej rovine predpokladá povaha a základné charakteristiky práva. Ide o také normatívne kritériá, ktoré definujeme ako oprávnenia priznané jednotlivcovi, ktoré mu umožňujú plne využívať svoje schopnosti, inteligenciu, talent a znalosti na uspokojenie fyziologických, duchovných a iných potrieb, túžob a cieľov. V etike vznikajú a formujú sa normatívne kritériá desaťročia i stáročia, ale proces vzniku normatívnych kritérií je zložitejší a s nejasným výsledkom. V zásade platí, že normatívy, právne aj morálne, by mali byť so sebou v súlade a presadzovať tie isté princípy. Často to však neplatí, pritom je potrebné mať na zreteli, že právne normy

¹ *Všeobecná deklarácia ľudských práv* bola prijatá na zasadaní III. Valného zhromaždenia Organizácie spojených národov vo forme rezolúcie č. 217/III dňa 10. decembra 1948.

tvoria mnohokrát minimum pre etické normy a nemali by im predchádzať. Realita posledných desaťročí je však opačná, právne normy sa prijímajú často aj pred tým, než sú ukotvené ako etické princípy, a to aj vtedy, ak ich morálne normy neobsahujú vôbec.

Ludské práva a sociálne práva

Všetky ľudské práva súvisia s miestom a postavením človeka v ľudskej spoločnosti. Pri ich vzniku boli presvedčenia o spravodlivosti, rovnosti a potrebe rovnakých šancí pre všetky ľudské bytosti. V súčasnom svete sú kľúčovým konceptom, ktorý vo významnej miere ovplyvňuje fungovanie spoločnosti a determinuje politické rozhodnutia i dianie. Ľudské práva obsahujú základné princípy vzťahovania sa k iným ľuďom. Sú podstatné pre chápanie a interpretovanie ľudskej dôstojnosti a reflektujú autenticitu každej ľudskej bytosti, čo sú základné idey, ktoré sa spájajú s presadzovaním ľudských práv.

Napriek tomu, že idey spravodlivosti a rovnosti rezonovali vo filozofii od osvietenstva a problematika autenticity ľudskej bytosti zaujímala už Thomasa Hobbesa, Jean-Jacquesa Rousseaua, následne Immanuela Kanta a mnohých ďalších mysliteľov, potreba presadiť normatívne kritériá do právnych princípov sa stala nástoječivou až v priebehu 2. svetovej vojny. Po nej sa proces ich akceptácie realizoval na medzinárodnej úrovni. Základné princípy vzťahovania sa k ľudským bytostiam v podobe ľudských práv, obsiahnuté vo *Všeobecnej deklarácii ľudských práv*,² boli prijaté Valným zhromaždením Organizácie spojených národov v Paríži dňa 10. decembra 1948. Uvedená deklarácia ľudských práv nebola záväzným dokumentom, slúžila len ako vzor pre vytvorenie právnych noriem na ochranu ľudských práv, nebola teda záväzná a nie je záväzná ani v súčasnosti napriek tomu, že zohráva kľúčovú rolu v medzinárodnom práve a na jej základe boli od 70. rokov 20. storočia prijaté viaceré medzinárodné dokumenty.³

Všeobecná deklarácia ľudských práv obsahuje 30 článkov, ktoré sa týkajú rovnoprávnosti všetkých ľudí, ich nároku na určitú kvalitu života, slobodu a osobnú bezpečnosť, ich práva na vlastníctvo majetku, na vlastné názory a vyznanie, ako aj práva slobodne sa zúčastňovať na kultúrnom živote spoločnosti. Význam deklarácie spočíva predovšetkým v tom, že bola prvým uceleným vyjadrením požiadavky medzinárodnej komunity na vytvorenie zoznamu základných ľudských práv a slobôd, ktoré mali byť priznané všetkým ľuďom na celom svete. V preambule sa štáty hlásia k univerzál-

² Za prijatie dokumentu hlasovalo 48 štátov, osem štátov sa hlasovania zdržalo, medzi nimi aj Československo.

³ V roku 1966 boli v Organizácii spojených národov podpísané ďalšie dva dokumenty týkajúce sa ľudských práv, a to *Medzinárodný pakt o občianskych a politických právach* a *Medzinárodný pakt o hospodárskych, sociálnych a kultúrnych právach*. Tieto dva dokumenty zaväzujú štáty, ktoré ich ratifikovali a začali platiť v roku 1976.

nemu uznaniu a hlavne dodržiavaniu vymenovaných práv a slobôd, spôsob implementácie je však záležitosťou každého jednotlivého štátu. Na otázku prečo majú ľudské práva v niektorých štátoch len deklaratívnu podobu, v iných, naopak, sú normy striktné stanovené a ich dodržiavanie garantované, nejestvuje jednoznačná odpoveď.

Je však faktom, že aj tam, kde absentujú implementačné kroky, vymožitelnosť plne závisí na politickom režime⁴ a na tom, či sú práva ľudí garantované alebo nie. Je možné konštatovať, že tam, kde v minulosti boli súčasťou morálnych noriem, ktoré sa týkajú vzťahovania sa k iným ľuďom, je ich prijímanie a presadzovanie bezproblémové. Garantované ľudské práva sú súčasťou pozitívneho práva a toto právo musí obsahovať aj opravné a sankčné mechanizmy aplikovateľné v prípade porušenia, najčastejšie ústavou a medzinárodnými ľudskoprávnymi dohovormi. Ľudské práva sú pokladané za súčasť demokratizačných procesov, preto sa premietli do ústav väčšiny demokratických štátov a sú ukotvené v medzinárodných zmluvách a dohovoroch.⁵ K deklarácii sa postupne hlásili ďalšie štáty, často aj také, v ktorých sa presadil autoritársky režim, ale deklarovanie dodržiavania ľudských práv považovali politici za súčasť zahraničnej politiky.

Samotný pojem ľudské práva, aj keď je logicky zrejмый, je veľmi problematické uchopiť a vymedziť. Vztahuje sa totiž na označenie rôznych typov práv, a keďže nejestvuje jednotné členenie a dokonca ani zhoda na tom, ktoré práva ako kategorizovať a je ťažké sa v problematike orientovať, preto jestvuje množstvo rôznych pohľadov a názorov na pojem ľudské práva. Vo filozofickej i právnej rovine je možné orientovať sa na základe interpretačnej (filozofickej) tradície, príklonu ku konkrétnej škole filozofie práva alebo sociálno-politickej orientácii. Je však potrebné ukázať genézu, ktorou ľudské práva prešli. Ako prvé boli koncipované práva občianske a politické, tie sa zvyknú označovať aj ako práva prvej generácie, nasledovali práva hospodárske, sociálne a kultúrne, ktoré sa pokladajú za práva druhej generácie,⁶ a napokon boli koncipované práva tretej generácie, označované ako práva solidarity alebo komunitné práva.⁷ Ide zároveň o postupnosť, v rámci ktorej boli ľudské práva prijímané. Niektorí autori, predovšetkým

⁴ Do istej miery to neplatí v Európskej únii, kde bol zriadený Európsky súd pre ľudské práva a môžu sa naň obrátiť občania všetkých členských štátov EÚ.

⁵ Medzi ďalšie významné dokumenty v oblasti ľudských práv patria: *Európska sociálna charta* (1961); *Dohovor o zrušení všetkých foriem rasovej diskriminácie* (1965); *Dohovor o právach dieťaťa* (1980) a *Charta základných práv Európskej únie* (2000).

⁶ Práva týkajúce sa rovnakých podmienok a rovnakého zaobchádzania, ktoré súvisia s ekonomickou a sociálnou rolou štátu, začali si štáty uznávať už po prvej svetovej vojne, avšak do systému sa dostali neskôr, na základe *Medzinárodného paktu o hospodárskych, sociálnych a kultúrnych právach* (1966).

⁷ Názov je odvodený od potreby určitej formy účasti a spolupráce viacerých jednotlivcov a štátov, pretože implementácia týchto práv presahuje štátne hranice a mnohokrát aj hranice regiónov či kontinentov. Práva tretej generácie sú odlišné aj tým, že sú obsiahnuté iba v nezáväzných dokumentoch, ktoré podliehajú ratifikačnému procesu zo strany jednotlivých štátov. K problematike pozri Donnelly (2013, 75 – 91).

z právnych kruhov, preferujú členenie na práva *prirodzené* – nezávislé od štátnej moci, tie, ktoré štát môže, ale nemusí zaručiť; a *občianske*, ktoré získavajú občania od štátu a uplatňujú sa vo verejnom živote.⁸ Vzhľadom na cieľ štúdie a jej filozofický kontext sa budeme zaoberať tými právami, ktoré obsahujú sociálne záruky dôstojnej ľudskej existencie a prikláňame sa k socio-liberálnemu filozofickému prúdu, pre ktorý sú otázky spravodlivosti a rovnosti kľúčové a riešia sa v rámci sociálnych práv.

Pojem sociálne práva sa používa najmä v kontexte sociálnej filozofie aj napriek tomu, že samotný pojem sociálne práva nie je štandardný a ani presný. Najčastejšie sa využíva opisná forma, ktorá je presnejšia: ľudské práva, ktorých cieľom je vyrovnanie sociálnych rozdielov. Pojem sociálne práva sa ale používa v oficiálnych dokumentoch a aj v názvoch príslušných úradov či komisií OSN bez toho, aby boli presnejšie vymedzené. Uvedené práva sú síce odvodzované od *Všeobecnej deklarácie ľudských práv*, ale historicky je väčšina z nich podstatne staršia. Do legislatívy štátov sa začleňovali od 60. rokov 20. storočia, čím nie je povedané, že niektoré sociálne charakteristiky neobsahovali zákonné normy, predovšetkým európskych štátov, už pred týmto obdobím. Do právnych systémov európskych krajín boli niektoré zo sociálnych práv začlenené skôr, ale nemali oporu v medzinárodných dokumentoch. Vyčítalo sa im, že nie sú „skutočnými“ ľudskými právami, ale zámermi politikov. Až *Viedenská konferencia o ľudských právach* v roku 1993 potvrdila, že hospodárske, sociálne a kultúrne ľudské práva sú súčasťou kánonu medzinárodných ľudských práv (Krennerich 2013, 11 a n).

Filozofické idey, ktoré podmienujú vznik sociálnych práv siahajú do osvietenstva a ako sociálne práva sa začali na politickej scéne presadzovať v Európe už koncom 19. storočia.⁹ Sociálne práva sú právami, ktoré majú za cieľ zaručiť každému človeku dôstojnú existenciu, a teda taký rozsah životných podmienok, ktoré sú nevyhnutné pre život. Presne to vyšpecifikovať je však veľmi zložitá. Je samozrejmé, že v prvom rade sa sociálne práva týkajú základných životných potrieb, ale rozsah životných podmienok môže byť špecifikovaný širšie alebo užšie, čo znamená, že práve sociálne práva vplývajú vo významnej miere na kvalitu života občanov štátu, pretože od snahy implementovať ich sa odvíja vznik a fungovanie systému sociálneho poistenia, štátnej sociálnej podpory a sociálnej pomoci pre tých, ktorí sa ocitli v núdzi, teda bez príjmu. Rozvoj sociálnych práv je podmienený sociálno-ekonomickými možnosťami, ale mnohé krajiny, ktoré dnes označujeme ako rozvinuté, zavádzali sociálne práva

⁸ Pozri Pollman – Lohmann (2017).

⁹ Právo na sociálne zabezpečenie a zdravie (zdravotnú starostlivosť) je v Európe spojené s politikou nemeckého kancelára Otta von Bismarcka. Sociálne práva, v rôznej podobe, týkajúce sa vybraných skupín (vojnových veteránov, vdov a sirôt po padlých vojakoch) sa v histórii Európy začali koncipovať už v Rímskej ríši.

predtým než sa stali bohatými, čo dokazuje, že existencia sociálnych práv v štáte je skôr podmienkou ekonomickej prosperity a nie naopak. V rámci ekonomických teórií totiž prevláda presvedčenie, že sociálne práva enormne zaťažujú štátne rozpočty.

Účelom sociálnych práv je zaistiť každému občanovi, aby jeho životné podmienky boli dôstojné, teda kvalita života zodpovedala štandardom platným v štáte. Nato je potrebné, aby fungoval systém sociálneho zabezpečenia tak, aby pomáhal zvládnuť nepredvídateľné okolnosti v živote v prípade, ak občan nemá ideálnu štartovaciu pozíciu, dostal sa do stavu núdze a situáciu nemôže alebo nedokáže zvládnuť vlastnými silami. Koncipuje sa právo na primerané hmotné zabezpečenie v starobe, pri nespôsobilosti pracovať, pri strate žiteľa, právo na ochranu zdravia, teda na také udalosti, ktoré môžu mať fatálny vplyv na kvalitu života. Popri uvedených sa za sociálne práva pokladajú aj práva na ochranu manželstva, rodičovstva a rodiny. Všetky sociálne práva sú nástrojom štátu a slúžia na prevenciu sociálneho vylúčenia v čo najvyššej možnej miere. Sociálne programy však môžu byť nastavené rôznym spôsobom. Najbežnejším typom sociálneho programu je zabezpečenie v starobe, invalidite a pri strate žiteľa, po nich nasledujú programy rôznych dávok – najčastejšie sa týkajú hmotnej núdze, pracovných či iných úrazov, chorôb z povolania, rodinných prídavkov a podpory v priebehu materstva a nezamestnanosti.

Všetky ľudské práva „nadobúdajú podobu nárokov, oprávnení, slobôd, kompetencií, imunity“ (Smolková 2020, 556) a týka sa to aj sociálnych práv. Systém ľudských práv totiž nie je uzavretým systémom, preto sa rozširujú v rámci ľudsko-právnej agendy druhy sociálnych práv, ktoré v pôvodných dohovoroch neboli explicitne pomenované. Ako príklad môžeme uviesť, v rámci rozširovania sociálnych práv, osobitú ochranu detí, žien, starších ľudí a osôb so zdravotným postihnutím.

Ak označujeme sociálne práva za práva, ktoré obsahujú sociálne záruky dôstojnej ľudskej existencie, musíme sa dotknúť aj pojmu ľudská dôstojnosť. Systém ľudských práv, tak ako ho poznáme, s týmto termínom pracuje, no nevymedzuje ho (Kant 2016, 72; Arendtová 2002, 43). Vo vzťahu k problematike kvality života je ale vždy potrebné hovoriť o dôstojnosti osoby, jednotlivca. Ľudská dôstojnosť ako pojem, od ktorého závisí výklad ľudských práv, je postavený na Kantovej myšlienke dôstojnosti ako vnútornej hodnoty individua, založenej na autonómii človeka ako morálnej bytosti (Kant 2016, 49 a n). Morálne zodpovedná bytosť má, podľa neho, právo na externú slobodu, formálnu rovnosť a dôstojnosť spočíva v autonómii vôle. Autonómia je v systéme ľudských práv princípom, podľa ktorého nie je možné človeku upierať ľudskú podstatu a musí sa rešpektovať jeho dôstojnosť. Princíp dôstojnosti sa vždy musí vzťahovať voči inému človeku a musí byť posudzovaný tou istou mierou, akú vyžaduje človek sám voči sebe. Potreba akceptácie ľudskej dôstojnosti v systéme

Ľudských práv vyžaduje akceptáciu morálnych a právnych princípov, a uznanie normatívnych pravidiel, ktoré vznikli v priebehu vývoja ľudskej spoločnosti.

Ľudskú dôstojnosť vieme uchopiť najmä v negatívnom zmysle slova, teda v kontexte takého konania, ktoré je porušovaním ľudskej dôstojnosti. Napriek tomu pretrvávajú otázky, ktoré sa týkajú presného vymedzenia tohto pojmu. Každý z nás má čosi ako vlastnú hranicu dôstojnosti a aj skúsenosti s asymetriou vzájomných vzťahov, a neakceptáciou hraníc dôstojnosti. Z morálneho hľadiska je možné argumentovať ľudskou dôstojnosťou aj v prípadoch kontroverzných názorov a dokonca pomenovať argumenty za i proti, čo môže byť mäťúce. Ľudskú dôstojnosť vieme vymedziť na základe negatívneho správania, teda prostredníctvom aktov porušenia ľudskej dôstojnosti.

Napriek tomu, že dôstojnosťou sa argumentuje v právnych dokumentoch akoby bola základným právom, je len výnimočne zakomponovaná do právnych dokumentov. Pozitívnym príkladom je nemecký *Grundgesetz* z roku 1949,¹⁰ v ktorom sa konštatuje potreba akceptácie ľudskej dôstojnosti. Arendtová tvrdí, že pojem ľudskej dôstojnosti stelesňuje normatívne postavenie človeka ako príslušníka politického poriadku, v ktorom má každý jedinec rovné a rovnaké práva (Arendtová 1996, 620).

Vymedzovať dôstojnosť prostredníctvom práva je veľmi zložitá a problematická. Arendtová si uvedomuje, že práve prostredníctvom ľudskej dôstojnosti je možné uchopiť rešpekt k človeku, ale odvodiť z toho, v čom spočíva rešpekt k ľudskej dôstojnosti, nie je jednoduché a z uvedeného nevyplývajú ani kritériá hodnotenia. T. Sedová upozorňuje, že „[a] kontexty použitia frazeologických spojení v slovenskom jazyku ako ‚dôstojný život‘, ‚dôstojné správanie‘, ‚dôstojné súdne konanie‘, ‚dôstojné umieranie‘, ‚dôstojná smrť‘, ‚dôstojná reprezentácia‘ a pod. signalizujú sémantickú ambiguitu a neurčitost' pojmu ľudskej dôstojnosti. Táto skutočnosť sa manifestuje aj tak, že pojem ľudskej dôstojnosti sa používa na legitimizáciu radikálne protichodných postojov“ (Sedová 2021, 319). Ľudskú dôstojnosť je samozrejme možné viazať na autonómiu (Kant 1996, 29) ľudskej bytosti, ale nie všetky povinnosti – štátu i ľudských bytostí – vychádzajú z kategorického imperatívu. Ľudská dôstojnosť je pojem, ktorý vznikol ako potreba akceptácie ľudskosti, ako právo prináležiace každému človeku na základe akceptácie princípu autenticity ľudských bytostí. Dôstojnosť je limita, bariéra pre systém, do akej miery môže či smie zasahovať do našich životov. „Právo nám niečo prikazuje, umožňuje konať v danom priestore a čase, pričom cieľom práva je koordinovať vzťahy a interakcie jednej osoby k inej v tej miere, do akej môžu mať ich činy na seba vplyv a dopad“ (Sedová 2021, 326). Povinnosť konať legálne podľa práva človeka zaväzuje, ale úcta je vzťahom človeka k človeku, preto pojem dôstojnosť viazeme k ľudskému konaniu v medziľudských vzťahoch.

¹⁰ *Grundgesetz* je alternatívou ústavy v Nemeckej spolkovej republike.

Pokúsili sme sa prispieť k objasneniu pojmov sociálne právo a ľudská dôstojnosť, ale museli sme konštatovať, že vo filozoficko-morálnom a právnom diskurze nejestvuje konsenzus, teda zhoda na jednotnom chápaní tohto, ktoré práva sú sociálne v svojej podstate a ktoré nie. To sa ale týka veľkého množstva pojmov používaných v sociálnych a humanitných vedách. Keď však vychádzame z premisy, že každé ľudské právo má sociálny aspekt, potom kategorizácia práv má len odlišiť jednotlivé „práva“ na základe vybraných kritérií, alebo podľa časového horizontu ich akceptácie na medzinárodnej úrovni. Ako sme sa pokúsili ukázať, pojem ľudská dôstojnosť nie je jednoznačný aj preto, že univerzalizovať kritériá dôstojnosti je veľmi zložitá a predstavy o dôstojnosti človeka, individua sa tiež od seba líšia napriek tomu, že každý z nás intuitívne vie, aké sú jeho vlastné hranice dôstojnosti.

Kvalita života ako filozofická otázka

To, ako a či vôbec sa pristupuje k problematike kvality života sa odvíja od komplexných znalostí o človeku, jeho potrebách, túžbach, preferenciách ako aj možnostiach, ktoré človek má. Kvalita jeho života však závisí na tom, či ich môže alebo nemôže využiť. V prvej časti sme sa pokúsili ukázať, že kvalita života je do značnej miery závislá na uznaní a implementácii sociálnych práv, povedané zjednodušene: od toho, či vôbec, a do akej miery si spoločnosť, štát, v ktorom človek žije, cení ľudský život, zdravie a ako pristupuje k tým, ktorí nemajú rovnakú štartovaciu pozíciu alebo čelia nepredvídateľnej či nezvládnuteľnej situácii a dostali sa do stavu núdze. Systém ľudských práv, zvlášť tých sociálnych, bol koncipovaný na vytvorenie základných predpokladov „dobrého“ života, ale je potrebné vnímať aj to, že v jeho rámci sa rieši väčšinou len uspokojovanie základných životných potrieb,¹¹ čo v kontexte ľudských práv znamená, že systém by mal umožňovať každému, kto potrebuje jeho služby, zlepšiť východiskovú pozíciu a zabezpečiť dôstojný život. V štátoch, ktoré takéto systémy majú, je však kvalita sociálnych služieb rozdielna, veľmi často je systém nastavený na hranici životného minima, čo znamená, že neumožňuje plniť si prania a túžby, povedané inými slovami, viesť dobrý a kvalitný život. Pojem sociálna služba totiž označuje „zabezpečenie pomoci ľuďom v nepriaznivej sociálnej situácii, do ktorej sa dostali z dôvodu veku, zdravotného stavu, postihnutia alebo z iného závažného dôvodu, v dôsledku ktorého nie sú schopní postarať sa o seba a zaistiť svoje základné životné potreby či potreby svojej rodiny alebo je táto ich schopnosť obmedzená“ (Palovičová 2013, 12). Rozsah a organizácia sociálnych služieb je kľúčovým nástrojom zabezpečenia ľudských práv a ľudskej dôstojnosti najmä preto, že sa podieľajú na schopnosti jednotlivca plnohodnotne fungovať v spoločnosti (ibidem, 13).

¹¹ Neplatí to v krajinách, ktoré majú vysoké sociálne štandardy, ako napríklad Švajčiarsko.

Vo vzťahu ku kvalite života sa v posledných rokoch hovorí najmä o plnohodnotnom živote, a to v každej fáze ľudského života. Plnohodnotný, šťastný a spokojný život sú tri pojmy na označenie života v plnom súlade s požiadavkami, preferenciami a túžbami jednotlivca, ktorý takýto život vedie. Dá sa, s určitou mierou zveličenia, tieto pojmy zamieňať a používať ich v danom kontexte ako synonymá, pokúsime sa však poukázať na to, že to neplatí vždy. Ozrejmiť všetky termíny, ktoré sa týkajú kvalitatívnych charakteristík života je možné skúmaním historického kontextu problematiky, pritom si však musíme byť vedomí toho, že v dejinách filozofie hrali zásadnú rolu iné pojmy; v antike predovšetkým blaženosť, šťastie, cnosť, následne v dobe osvietenstva rovnosť a spravodlivosť a od 19. storočia autenticita a ľudská dôstojnosť. Vo filozofických textoch sa v súvislosti s kvalitou života stretávame najčastejšie s termínom blahobyť, najmä preto, že anglické pojmy *well-being* a *welfare* sa najčastejšie prekladajú ako blahobyť. Je snaha dosahovať ľudské šťastie tou témou, ktorá je stále aktuálna ako to bolo v antike? Ak by to tak bolo, predpoklady pre prežitie šťastného a plnohodnotného života je možné stanoviť, vyšpecifikovať a uchopiť, a za pomoci analytických techník pomenovať, čo nás robí šťastnými, a aký život je možné pokladať za plnohodnotný. Pojem kvalita života je v tomto kontexte zradný, pretože na otázku či sa dá kvalita vzťahovať k tomu, ako svoj život prežívame a kedy ho hodnotíme ako dobrý či plnohodnotný, nie je možné dať jednoznačnú odpoveď, pretože na to, čo by náš život skvalitnilo nazerá každý inak. Kvalita života je pojem, ktorý sa najčastejšie objavuje v médiách, prezentujú ho odborné a vedecké publikácie, nadnárodné inštitúcie a politici, ak chcú ovplyvňovať verejnosť a verejnú mienku. Dá sa hovoriť o popularite skúmania fenoménu kvality života. Pojem kvalita života je možné rôznym spôsobom popisovať, vysvetľovať i chápať. Výkladov je mnoho, ale žiadny z nich nie je jednoznačný. O uchopenie pojmu sa snaží niekoľko vedných disciplín, každá však ponúka iný uhol pohľadu na túto problematiku. Ekonómovia vidia súvislosti najmä medzi kvalitou života a materiálnymi podmienkami (hmotný blahobyť, výkonnosť ekonomiky, kúpeľnosť obyvateľstva, výška príjmov), sociológovia skúmajú sociálne vplyvy na kvalitu života obyvateľov alebo vybraných skupín, psychológovia posudzujú kvalitu života ako individuálnu a subjektívnu spokojnosť s vlastným životom alebo sa usilujú pomenovať, čo znamená pocit pohody. V medicíne sa kvalita života spája predovšetkým so zdravotným stavom človeka. Na prvý pohľad je zrejmé, že pojem kvalita života v bežnom živote nepoužívame. Z trhového chápania kvality tovarov a služieb sme zvyknutí, že pojem kvalita sa vzťahuje na tovary s vyššou mierou pridanej hodnoty. V slovenskom jazyku sa pojem kvalita často zamieňa s akosťou, teda

kvalitou v ekonomickom slova zmysle. Kvalita vo vzťahu k životu je ťažko vymedziteľná a aj uchopiteľná. Slovo kvalita je odvodené z latinského *qualis*, a to od *qui* – „kto?“ vo význame „kto to je“ alebo „aké to je?“ (Křivohlavý 2004, 9).

Racionalistická tradícia predpokladá vymedziť, zadefinovať, vyšpecifikovať, aké faktory ovplyvňujú kvalitu života a zdôvodniť ich. Keďže sme konštatovali, že pojmy týkajúce sa kvalitatívnych ukazovateľov nie sú presne vymedziteľné, vieme uchopiť len predpoklady kvalitného života. Predpoklady kvality života nikdy nevieme pomenovať všetky, pretože predstavy o kvalite života majú vždy individuálny aj spoločenský rozmer, čo znamená, že sa líšia na individuálnej úrovni a, samozrejme, aj na tej sociálnej i kultúrnej. Ignorovať individuálne potreby a preferencie nie je možné, preto univerzalizované kritériá kvality života pre jednotlivcov nie je možné stanoviť. Univerzalizácia kritérií sa nepredpokladá ani na sociálnej úrovni, čo neznamená že sa o ňu nepokúšajú politici v rámci štátov.¹² Ako sme naznačili, štáty sa primárne zaoberajú potrebami svojich občanov, prijímajú právne normy, ktoré reflektujú sociálne nerovnosti a reagujú na ne. Politici stanovia koho a prečo sa budú sociálne normy týkať, ale na základe vlastných stratégií. Nezmieňujú sa pritom o kvalite života, ale o vyrovnávaní sociálnych nerovností v kontexte ľudských práv, všetkých troch generácií, ak sú tieto súčasťou právneho systému.

Pojem kvalita života, ako sme naznačili, často nepoužívajú ani tí, ktorí sa rôznymi atribútmi života vo vzťahu ku kvalite života zaoberajú a skúmajú ju. Väčšina analýz, v ktorých sa pojem kvalita života používa, nepracuje s týmto termínom pri koncipovaní cieľov skúmania (ak ide o názory respondentov) práve preto, že je nejednoznačný. Pojem kvalita života sa však používa pri vyhodnocovaní a sumarizácii odpovedí rôznych skupín ľudí, obyvateľov určitého štátu, alebo nadnárodných zoskupení. Vo výskumoch sa využívajú porovnávacie techniky a štatistiky, a stanovujú benchmarkingové kritériá podľa stanovených štandardov. Je veľmi jednoduché analyzovať objem úspor obyvateľov v bankách či rast životnej úrovne, keď môžete využiť kvantitatívne dáta a posudzovať rast príjmov, skúmať spotrebiteľské správanie alebo porovnávať využívanie voľnočasových aktivít. Situácia je o to komplikovanejšia, že pojem kvalita života sa často nahrádza pojmi životná úroveň, životný štýl či spôsob života. V publikáciách orientovaných na sociálnu problematiku sa používajú pojmy sociálna pohoda alebo sociálny blahobyť.¹³

Všetky tieto pojmy sa navzájom prekrývajú predovšetkým preto, že v pojme kvalita života je obsiahnutých množstvo rôznych oblastí života. Anglický pojem *well-being*, ktorý sa používa v dokumentoch Svetovej zdravotníckej organizácie (WHO)

¹² Výnimkou sú environmentálne normy, ktoré nemôžu byť platné len po hranice štátov, majú medzinárodnú charakteristiku a nesporne ovplyvňujú kvalitu života.

¹³ Pozri Hnilicová, Bencko (2005).

i v materiáloch OSN, je možné pokladať dokonca za mätúci, lebo má množstvo výkladov. Prekladá sa ako zdravie, pocit zdravia, blahobyť, blaho i prospech. Napriek jeho nejednoznačnosti ide o najčastejšie používaný termín vo vedeckej literatúre, v prieskumoch o kvalite života i v oficiálnych dokumentoch rôznych organizácií, zoskupení a vlád. Ak sa však tento pojem používa s prívlastkom, napríklad *economic well-being* (blahobyť), *general well-being* (verejný prospech), *well-being of society* (blaho spoločnosti), ide o pojmy o niečo presnejšie, stále sa však nekryjú s tým, čo by mal obsahovať pojem kvalita života. Kvalita života sa totiž primárne týka toho, ako je možné pozitívne ovplyvňovať ľudské životy, a akými metódami a prostriedkami je to možné dosiahnuť. Pojem kvalita života sa zriedkavo týka jednotlivcov, teda individuálnych predstáv o tom, aký život chcú žiť, a aký pokladajú za dobrý či šťastný. Vo vzťahu k vlastnému životu tento termín väčšinou nepoužívame. Pojem kvalita života sa teda vždy týka skúmaných kvantitatívnych a kvalitatívnych ukazovateľov vybranej skupiny ľudí, občanov regiónov či štátov. Ide o pojem, ktorý používajú výskumníci vedci rôznych vedných disciplín, preto je vždy dôležité analyzovať a skúmať metodiku výskumu a mať na zreteli cieľ, respektíve ciele, ktorý daný výskum má. Účelom zavádzania pojmu kvalita života je pomenovať a univerzalizovať kritériá kvality tak, aby sa vzťahovali na čo najširšiu vzorku populácie či dokonca na celé ľudstvo. Žiaľ, univerzálne kritériá kvality života sa zatiaľ nedariť naformulovať inak ako vo vzťahu k základným životným potrebám, ekonomickým ukazovateľom a k ľudským právam.

Z historického hľadiska bolo filozofickou témou predovšetkým šťastie, blaženosť a cnosť. V starogréckej filozofii Sokrates ako prvý pomenoval, čo by malo byť v mravnom slova zmysle záväzné pre všetkých. Len cnostný človek mohol dosahovať blaženosť, čo ale nie je presné, pretože pojem *eudaimonia*,¹⁴ ktorý používal Sokrates, Platón i Aristoteles, sa doslovne prekladá ako stav „dobrého ducha“. Išlo teda primárne o duchovný rozmer šťastia, v širšom kontexte o dosiahnutie fyzickej i duchovnej pohody. Život, ktorý stojí za to žiť, závisel a závisí aj v súčasnosti od predstavy, ktorú máme o našej vlastnej prirodzenosti a o podmienkach jej naplnenia. Keďže cnostný život vedie k blaženosti, len takýto život môže byť aj šťastným životom. Cnosť dáva zmysel ľudskému konaniu, ale len vtedy, ak jeho podmienkou je poznanie a vedenie. Podľa Aristotela, podmienkou dobrého života je dosahovanie cieľov. Aristoteles nás inšpiruje aj apelom na význam posudzovania toho, ako sa dané ciele dosahujú. Jeho koncept zlatej strednej cesty je nepochybne aktuálny aj v súčasnosti.

¹⁴ Z etymologického hľadiska sa skladá pojem *eudaimonia* z termínu *eu* – dobrý, pohodový a *daimon* – duch, duchovnosť.

Napriek tomu, že terminológia je v súčasnosti odlišná, vo filozofickom kontexte je stále aktuálne a správne hovoriť, v súvislosti s kvalitou života, o duchovných hodnotách, cieľavedomosti, túžbe po poznaní a striedmosti. Idey starogréckej filozofie o tom, čo robí život šťastným a blaženým, sú nepochybne inšpiratívne aj v súčasnosti. Aristoteles tvrdil, že „[...] vnútorný život človeka pri dosahovaní šťastia či blaha hrá významnú rolu, ale je potrebné brať do úvahy ‚vonkajšie dobrá‘, medzi ktoré zaradil zdravie, urodzenosť, krásu a zdravé potomstvo, čo sú podľa neho dobré a nevyhnutné predpoklady šťastia“ (Aristoteles 1979, 112). Práve on ako prvý upozornil na individuálny i spoločenský rozmer dobrého života. Šťastie je podľa neho praktickou duševnou činnosťou spojenou s rozumom a cnosťou. Šťastie je to, o čo sa v živote usilujeme, je však samo osebe aj cieľom, ktorý chceme dosiahnuť. V Aristotelovej etike je človek spoločenskou bytosťou, občanom s bohato rozvinutými spoločenskými vzťahmi. Platí to aj pre súčasného človeka? Ako nazeráme na šťastie v súčasnosti? Dá sa bez zábran konštatovať, že duchovný rozmer šťastia sa akoby vytratil z problematiky kvality života. Je skutočne šťastie samo osebe účelom a nezáleží na tom, akými metódami a prostriedkami ho dosahujeme? V súčasnosti používame pojem šťastný život len zriedkavo, skúmame atribúty kvality života. Pojem blaženosť sa z našich slovníkov stratil, ak len nebudeme anglický termín *well-being* prekladať ako blaženosť.

Novodobý človek akoby prestal pokladať cnosť a cnostný život¹⁵ za dôležitý faktor, ktorý ovplyvňuje kvalitu jeho života. Pozorujeme, že pojmy cnosť a cnostný život stratili váhu, ktorú mali v staroveku i stredoveku. Novodobý človek môže žiť cnostný život, napríklad v súlade s kresťanskými hodnotami, ku kvalite života sa to však vzťahuje inak, ako to bolo v minulosti. Šťastie je ďalším pojmom, ktorý nadobúda iný význam než mal tento pojem v starogréckej filozofii. Pojem šťastie sa zvyčajne vzťahuje na intenzívne pozitívne emocionálne prežívanie, pohodu a spokojnosť, alebo sa viaže na materiálne, nie na duševné hodnoty. V našom svete sa šťastie dokonca meria prostredníctvom indexu šťastia, čo je termín, ktorý vznikol koncom 20. storočia a ide o výskum realizovaný benchmarkingovou metódou, porovnávaním výsledkov dotazníkového prieskumu, ktorý sa týka pocitov spokojnosti s krajinou, v ktorej ľudia žijú. Skutočne sme degradovali pojem šťastie a prestali ho hľadať, a spájať s duchovnými hodnotami? Zdá sa, že v súčasnosti akoby výskumníci, a týka sa to rôznych vedných disciplín, prestali uvažovať o šťastí ako o zmysle ľudského konania v morálnej rovine.

Má to samozrejme svoje dôvody. Novoveký človek má iné priority. Chce však prežiť plnohodnotný život, čo môže, ale nemusí znamenať rezignáciu na šťastie ako cieľ spojený s duševnými a mravnými hodnotami. Chcieť byť spokojný znamená mať

¹⁵ Termín cnosť je v gréčtine *areté*, v latinčine *virtus*.

úspech v súčasnom svete, čo je nesporne spojené s cieľavedomosťou. To však predpokladá život garantovaný ľudskými právami, ktoré každému zaručujú určitú formu komfortu vo vzťahu k základným životným potrebám. Chcieť byť spokojný znamená zároveň preferovať určitú túžbu po rovnováhe medzi vnútornými a vonkajšími dobrami. Znamená to, aj v súčasnosti, viesť cnostný život. Chcieť viesť spokojný život môže byť zároveň znakom toho, že ľudia si prestali klásť v živote také ciele, aké pokladal Aristoteles za hodnotné vo vzťahu k životu, ktorý stojí za to žiť. Tugendhat pri obidvoch pojmoch, cnosť i šťastie, odporúča ako najzmysluplnejšie práve Aristotelovo dielo, lebo práve jeho náuka o cnostiach poskytuje východisko, na ktorého základe je zmysluplné pristúpiť k problematike šťastia (Tugendhat 2004, 177). Cnosť je samozrejme možné posudzovať ako grécke *areté*, čo zjednodušene môžeme interpretovať ako „dobré“, ale malo by to byť „dobré“ vo vzťahu k charakterovým vlastnostiam a dispozíciám. Kant síce patrí k filozofom, pre ktorých je pojem cnosť sekundárny (MacIntyre 1984, 233), pretože cnostné konanie je konaním v súlade s morálkou. To by, podľa Kanta, malo automaticky znamenať, usilovať sa byť dobrý.

Morálka orientovaná na pojem cnosti môže však mať množstvo podôb. Cnosť je možné chápať ako individuálnu vlastnosť, v súlade s morálnymi kritériami, v tom je možné súhlasiť s Tugendhatom.¹⁶ Napriek tomu je možné konštatovať, že pojem cnosti by mal mať význam v rámci individuálnych postojov ako určitá dobrá charakterová vlastnosť, ako napríklad cieľavedomosť, usilovnosť, statočnosť a iné. Cnostný život by mal byť teda „dobrý“ pre toho, kto takýto život vedie, ale i pre druhých. S tým súhlasia efektívni altruisti, ktorí sa usilujú jednak o rozvoj individuálnych cností, ale aj o altruistické správanie sa ako typ jednania, ktoré umožní zvyšovať kvalitu života iných, často sa hovorí, že menej šťastných ľudí (Foltin 2019, 630). Ten, kto tieto cnosti nemá, ohrozuje dokonca sám seba, lebo nepodeliť sa s tým, čo má vo väčšej miere ako ostatní, je nemorálne. Zvlášť odsúdeniahodné je, ak sa človek nedokáže ovládať, napríklad pri požívaní alkoholu. Ohrozuje seba i druhých, preto by sa na neho malo nazerať ako na nemorálnu osobu. „Kto má charakterové vlastnosti, ktoré mu bránia v tom, aby sa vôbec choval zodpovedne, nie je tiež schopný sa voči druhým chovať zodpovedne“ (Tugendhat 2004, 185). Tomu zodpovedá aj MacIntyrove vymedzenie cnosti ako hľadania dobra a uplatňovania cnosti, ktoré sa nikdy nemá diať ani posudzovať výlučne na individuálnej úrovni, pretože pre každého človeka integrovaného do spoločnosti sú dôležité sociálne väzby a roly (MacIntyre 1984, 332).

Napriek tomu, že na prvý pohľad problematika cností len okrajovo súvisí s otázkami dobrého či kvalitného života, práve MacIntyre poukázal na „dôležitosť väzby medzi cnosťami a významovou štruktúrou individuálneho a sociálneho života, s čím

¹⁶ Pozri Tugendhat (2004, 181).

súvisí aj úsilie dať pojmu cnosti nový obsah a presný význam“ (Palovičová, Smreková 2003, 336). Na otázku, čo by chýbalo ľudskému bytiu bez cností, je možné odpovedať, že človek by pravdepodobne zlyhával v úsilí o dokonalosť v praktických činnostiach, ale aj pri rešpektovaní tých medziludských vzťahov, ktoré sú na dosiahnutie dobrého či šťastného života nevyhnutné. To by mohlo znamenať, že jeho život ako celok bol narušený a neúplný, a nebol by takým životom, ktorý by mal jednotlivec uprednostňovať pri hľadaní najlepšej životnej cesty. Rola filozofie je v tomto zmysle jasná.

Záver

Problematika kvality života je jednou z najkomplexnejších a najzložitejších tém, pretože tak v individuálnej, ako i spoločenskej rovine problematiky je determinujúcich množstvo rôznych faktorov, ktoré je potrebné brať do úvahy. Pri filozofickom skúmaní problematiky sa vynorilo v historickom i súčasnom kontexte množstvo názorov, otázok i odpovedí. V prvom rade filozofia rieši otázky, ktoré súvisia s ideami autenticity a ľudskej dôstojnosti. Ak skúmame otázky o zmysle života a cieľoch, ktoré si kladieme ako jednotlivci, vo filozofickej rovine zohrávajú rolu morálne hodnoty a hodnotové kritériá, ktoré vo svojom živote preferujeme a premietame ich do svojich cieľov. V sociálno-filozofickom skúmaní kvality života sa ako kľúčový faktor, ktorý determinuje kvalitu života občanov štátov ukázala byť akceptácia a kvalita implementácie ľudských práv, predovšetkým tých sociálnych.

Dospeli sme k názoru, že prienikom individuálnych i spoločenských faktorov kvality života sú práve ľudské práva. Aj keď sme sa v tejto štúdií zaoberali predovšetkým tými sociálnymi, všetky ľudské práva boli koncipované s podobnými cieľmi a ich účelom bolo vytvárať stále lepšie podmienky života ľudí ako občanov štátov. Chceli sme upozorniť na to, že práve sociálne práva mali a majú najvýznamnejší vplyv na kvalitu života. Stali sa nástrojom na zabezpečenie základných životných potrieb a predpokladom pre osobnostný rozvoj, pretože práve ony vytvárajú objektívne možnosti pre využívanie príležitostí a tie kvalitatívne ukazovatele, ktoré umožňujú, z dlhodobého hľadiska, prežiť plnohodnotný život. Sú praktickou realizáciou ideí rovnosti a spravodlivosti.

Literatúra

- ARENDOVÁ, H. (1996): *Původ totalitarismu I – III*. Praha: Oikoymenh.
ARENDOVÁ, H. (2002): *Přednášky o Kantově politické filosofii*. Praha: Oikoymenh.
ARISTOTELES (1979): *Etika Nikomachova*. Bratislava: Pravda.
DONNELLY, J. (2013): *Universal Human Rights in Theory and Practice*. New York: Cornell University Press.
FOLTIN, M. (2019): Zdôvodnenie ľudských práv v koncepcii efektívneho altruizmu. *Filozofia*, 74 (8), 622 – 636. DOI: <https://doi.org/10.31577/filozofia.2019.74.8.3>

- GRAESER, A. (2000): *Řecká filosofie klasického období: Sofisté, Sókratés a sokratikové, Platón a Aristotelés*. Praha: Oikoymenh.
- HNILICOVÁ, H., BENCKO, V. (2005): Kvalita života a její význam pro medicínu a zdravotnictví. *Praktický lékař*, 85 (11), 656 – 660.
- HOBBS, T. (2010): *O člověku*. Bratislava: Kalligram.
- KANT, I. (1996): *The Metaphysics of Morals*. Cambridge: Cambridge University Press.
- KANT, I. (2004): *Základy metafyziky mravov*. Bratislava: Kalligram.
- KANT, I. (2016): *Studie k dějinám a politice*. Praha: Oikoymenh.
- KRENNERICH, M. (2013): *Soziale Menschenrechte: Zwischen Recht und Politik (Politik und Bildung)*. Frankfurt am Main: Wochenschau Verlag.
- KŘIVOHLAVÝ, J. (2004): Kvalita života. In: *Kvalita života*. Sborník příspěvků z konference konané 25. 10. 2004 v Třeboni. Kostelec nad Černými lesy: Institut zdravotní politiky a ekonomiky, 9 – 20.
- MACINTYRE, A. (1984): *After Virtue: A Study in Moral Theory*. Notre Dame, Indiana: University of Notre Dame Press.
- PALOVIČOVÁ, Z. (2013): *Morálne dilemy v sociálnych službách*. Bratislava: Filozofický ústav SAV.
- PALOVIČOVÁ, Z., SMREKOVÁ, D. (2003): Prax, narácia a tradícia: Teória cnosti A. MacIntyry. *Filozofia*, 58 (5), 326 – 337.
- PAYNE, J. a kol. (2005): *Kvalita života a zdraví*. Praha: Triton.
- POLLMANN, A. – LOHMANN, G. (eds.) (2017): *Ludské práva: Interdisciplinárna príručka*. Bratislava: Kalligram.
- SEDOVÁ, T. (2020): Filozofický pohľad na ľudské práva. *Filozofia*, 75 (7), 527 – 538. DOI: <https://doi.org/10.31577/filozofia.2020.75.7.2>
- SEDOVÁ, T. (2021): Fenomén ľudskej dôstojnosti, jej pojem a vzťah k ľudským právam. *Filozofia*, 76 (5), 317 – 332. DOI: <https://doi.org/10.31577/filozofia.2021.76.5.1>
- SINGER, P. (2015): *The Most Good You Can Do: How Effective Altruism Is Changing Ideas About Living Ethically*. New Haven – London: Yale University Press.
- SMOLKOVÁ, E. (2020): K filozofickým otázkam presadzovania sociálnych práv. *Filozofia*, 75 (7), 555 – 568. DOI: <https://doi.org/10.31577/filozofia.2020.75.7.4>
- TUGENDHAT, E. (2004): *Přednášky o etice*. Praha: Oikoymenh.
- Všeobecná deklarácia ľudských práv* (1948). Dostupné na: https://www.ohchr.org/sites/default/files/UDHR/Documents/UDHR_Translations/slo.pdf

Príspevok vznikol ako súčasť grantového projektu VEGA č. 2/0049/20: *K idei ľudských práv: filozofická perspektíva – koncepty, problémy a protiklady*.

Eva Smolková
Filozofický ústav SAV, v. v. i.
Oddelenie výskumu normativity a ľudských práv
Klemensova 19
811 09 Bratislava
Slovenská republika
e-mail: eva.smolkova@savba.sk
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-1450-8692>